

Висновки. Запропонована система показників сприятиме отриманню комплексної оцінки ефективності цінової політики підприємств роздрібною торгівлі та виявленню вузьких місць, пов'язаних із реалізацією цілей ціноутворення.

Список літератури

1. Долан Р. Эффективное ценообразование / Р. Дж. Долан, Г. Саймон ; [пер. с англ.] – М. : Экзамен, 2005. – 414 с.
2. Овчинникова М. О. Оцінка ефективності тактичних цінових дій / М. О. Овчинникова // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 6. – С. 107–116.
3. Чорна Л. О. Формування концепції управління ціноутворенням в підприємствах роздрібною торгівлі / Л. О. Чорна // Вісник Хмельницького нац. ун-ту. Економічні науки. – Хмельницький, 2005. – Т. 2. – С. 220–223.
4. Формування ефективної цінової політики підприємств роздрібною торгівлі на продовольчі товари : звіт про НДР (заключний) : № 0109U00035 / [кер. Н. О. Власова ; викон. : В. А. Гросул та ін.]. – Харків : ХДУХТ, 2010. – 383 с.
5. Власова Н. О. Система оцінки ефективності цінової політики підприємств роздрібною торгівлі / Н. О. Власова, М. В. Чорна // Схід. – 2010. – № 2 (102). – С. 8–14.
6. Балабанова Л. В. Цінова політика торговельного підприємства в умовах маркетингової орієнтації : навч. посібник / Л. В. Балабанова, О. В. Сардак. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2008. – 156 с.
7. Кулагин О. А. Принятие решений в организациях [Электронный ресурс] / О. А. Кулагин. – Режим доступа : <http://bank.orenik.ru/Text/t12_4.htm>.

Отримано 30.10.2012. ХДУХТ, Харків.

© Н.О. Власова, Н.М. Смольнякова, 2012.

УДК 339.16

Н.О. Власова, канд. екон. наук, проф.

О.С. Ковінько, асп.

**ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОЦЕСІВ КОНЦЕНТРАЦІЇ
В ТОРГОВЕЛЬНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ**

Досліджено галузеві особливості, тенденції та рівень розвитку процесів концентрації в торгівлі України.

Исследованы отраслевые особенности, тенденции и уровень развития процессов концентрации в торговле Украины.

Branch peculiarities, trends and level of the development of the concentration processes in trade of Ukraine are researched in the article.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Процес концентрації в економіці – це явище світового масштабу. Воно приводить до безперервного укрупнення господарюючих суб'єктів. Більші підприємства поступово витісняють дрібні, посідаючи панівні позиції на ринку. У їх руках зосереджується величезна економічна влада. Концентрація відбувається вкрай нерівномірно на окремих підприємствах, у різних галузях і країнах.

Розмір підприємств обумовлюється: по-перше, економічними обставинами, що обмежують масштаби виробництва; по-друге, галузевими особливостями, які впливають на можливості їх зростання у просторі. Щодо економічних обставин, то маємо на увазі обмеження, пов'язані з необхідністю визначення такого масштабу виробництва, який мінімізує поточні сукупні витрати за горизонтальної концентрації, та обмеження, які необхідно враховувати за вертикальної концентрації, а саме: мінімізацію трансакційних витрат й витрат з контролю та управлінню діяльністю.

Мета та завдання статті. Метою даної статті є визначення на основі дослідження статистичної інформації галузевих особливостей розвитку процесів концентрації в торгівлі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Торговля – це особлива сфера діяльності людей зі здійснення товарного обігу, актів купівлі-продажу. Торговельні угоди товаровласників – продаж (обмін товару на гроші), купівля (обмін грошей на товар), єдність обох цих актів – і укладання таких угод становлять суть торговельної діяльності [1, с. 22]. Сукупність підприємств, що виконують функції доведення товарів до споживачів, обмін цих товарів на гроші, складає торговельну галузь, структура якої значною мірою визначається масштабами виробництва, тобто рівнем концентрації. На відміну від галузей промисловості, де ще на рубежі ХІХ–ХХ ст. домінуюче становище посіли великі підприємства, у торгівлі цей процес почався недавно, однак він відбувається дуже бурхливо, охопивши всі складові галузі: оптову торгівлю та посередництво, роздрібну торгівлю різноманітними товарами.

Сучасний етап розвитку торгівлі характеризується наявністю великої кількості малих підприємств (особливо в роздрібній торгівлі), що зумовлено необхідністю наближення до кінцевого споживача. Проте з цим формуються та функціонують гігантські ланцюги – торговельні мережі, в основі створення яких лежать процеси концентрації та централізації капіталу, горизонтальної й вертикальної

інтеграції, диверсифікації діяльності. Розвиваються ці процеси й у торгівлі України.

Тенденції процесів концентрації в галузі можна дослідити на основі структурних змін співвідношення різних за розміром підприємств (табл. 1). Розміри підприємств визначаються кількістю (зайнятих) працівників та обсягом валового доходу від реалізації продукції за рік. Малими визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працівників не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за звітний рік не перевищує сімдесяти мільйонів гривень. Великими підприємствами визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих перевищує 250 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) перевищує суму сто мільйонів гривень. Середніми визнаються всі інші підприємства.

Таблиця 1 – Частка великих, середніх та малих підприємств у їх загальній кількості за видами економічної діяльності (%)

Види економічної діяльності	2006	2007	2008	2009	2010
1	2	3	4	5	6
У цілому за всіма видами діяльності:					
- великі	0,3	0,4	0,5	0,5	0,6
- середні	6,9	6,4	6,8	5,8	6,5
- малі	92,8	93,2	92,7	93,7	92,9
Сільське госп-во, мисливство, лісове господарство:					
- великі	0,0	0,2	0,3	0,5	0,6
- середні	24,7	21,5	20,8	18,9	20,4
- малі	75,3	78,3	78,9	80,6	79,0
Промисловість:					
- великі	1,2	1,5	1,8	1,6	2,1
- середні	12,7	12,0	12,5	11,0	11,7
- малі	86,1	86,5	85,7	87,4	86,2
Будівництво:					
- великі	0,2	0,3	0,3	0,2	0,3
- середні	6,5	5,9	6,1	4,3	4,1
- малі	93,3	93,8	93,6	95,5	95,6
Транспорт і зв'язок:					
- великі	0,3	0,4	0,6	0,6	0,7

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6
- середні	7,9	7,4	7,5	6,9	7,4
- малі	91,8	92,2	91,9	92,5	91,9
Торгівля в цілому:					
- великі	0,2	0,3	0,4	0,3	0,4
- середні	3,6	3,8	4,5	3,8	4,7
- малі	96,2	95,9	95,1	95,9	94,9

У цілому провідну роль у національній економіці, незважаючи на відносно невелику кількість, відіграють великі підприємства. У 2010 році великі підприємства в Україні склали 0,6% від загальної кількості, при цьому вони виробляли 48,8% загального обсягу продукції та залучали у свою діяльність 41,9% робітників. Частка малих підприємств відповідно складала 92,9; 14,2 та 26,3% [2; 3]. Незважаючи на меншу ефективність, малі суб'єкти господарювання є важливими елементами ринкової структури, найбільш гнучкими та динамічними формами розвитку підприємництва. Малі підприємства здатні швидко реагувати на зміну споживчого попиту, вони найбільш сприйнятливі до технічних новинок, забезпечують швидку окупність витрат та значний приріст кількості робочих місць.

За умов загального зростання частки великих підприємств за період 2006-2010 років з 0,3 до 0,6% питома вага малих підприємств залишається досить стабільною й коливається в межах 92,7...93,7%. Найбільший негативний вплив мали посткризові явища в економіці у 2009 році на стан середніх підприємств.

Серед галузей матеріального виробництва, показники яких наведено в табл. 1, на першому місці за рівнем концентрації знаходиться промисловість, у якій відносна кількість великих підприємств стабільно зростає й у 2010 році склала 2,1%, що на 0,9% вище, ніж у 2006. Цей процес відбувається за рахунок витіснення з ринку середніх за розміром підприємств.

Деякі особливості мають процеси концентрації в сільському господарстві, де лише починається створення великих підприємств, яке відбувається досить інтенсивно, але при цьому ще достатньо високою зберігається частка середніх підприємств (більше 20,0%). Питома вага малих підприємств зросла майже на 4,0%, але залишається відносно інших галузей найменшою (у 2010 році – 79,0%).

За часткою великих та середніх підприємств галузь транспорту і зв'язку у 2010 році посідала друге місце за рівнем концентрації після промисловості. Характерною рисою є також розвиток процесів концентрації за рахунок відносного зростання саме великих підприємств зі збереженням частки малих.

Слід відзначити, що у сфері будівництва мають місце зворотні процеси, тобто відбувається процес розукрупнення. Питома вага малих підприємств постійно зростає і на кінець періоду вона стає найбільшою серед галузей, що аналізуються (95,6%). При цьому частка великих підприємств є найменшою (0,3%) і суттєво не змінюється за п'ять років.

Для торговельної галузі також характерна висока частка малих підприємств, але зміни у структурі підприємств свідчать про наростання процесів концентрації. Частка великих підприємств за проаналізований період підвищилася з 0,2 до 0,4%. Характерною рисою саме для торгівлі є зростання частки середніх підприємств з 3,6 до 4,7% із відповідним зниженням цього показника для малих.

Рівень та розвиток процесів концентрації в галузі характеризуються не лише структурою підприємств за розміром, але й середнім розміром підприємств, які наведено в табл. 2. Насамперед показники цієї таблиці свідчать про значне зменшення розміру великих підприємств за кількістю найманих працівників у цілому за всіма видами економічної діяльності та у всіх галузях, що досліджуються, за винятком торгівлі. У торговельній галузі середній розмір великих підприємств зріс майже на 20,0%, причому цей показник у цілому за всіма видами економічної діяльності зменшився на 31,3%.

Таблиця 2 – Кількість найманих працівників на одному підприємстві за розмірами підприємств і видами економічної діяльності (осіб)

Види економічної діяльності	2006	2007	2008	2009	2010
1	2	3	4	5	6
У цілому за всіма видами діяльності:					
- великі	2692	2263	2047	2020	1849
- середні	155	142	128	132	125
- малі	6	6	7	6	7
Сільське госп-во, мисливство, лісове госп-во:					
- великі	1896	1697	1338	1065	965
- середні	158	150	140	134	135
- малі	10	9	10	9	11

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6
Промисловість:					
- великі	2977	2510	2273	2226	1979
- середні	210	186	168	167	157
- малі	9	8	9	8	8
Будівництво:					
- великі	1225	954	893	912	783
- середні	138	125	116	117	116
- малі	7	7	7	7	8
Транспорт і зв'язок:					
- великі	13389	9495	7092	6479	5992
- середні	177	175	159	155	156
- малі	7	7	7	7	7
Торгівля в цілому:					
- великі	764	853	918	885	912
- середні	85	80	72	77	71
- малі	5	5	5	5	6

Щодо середніх підприємств, то зменшується не лише їх частка, а й середній розмір у всіх галузях, включаючи й торгівлю. Розмір малих підприємств є найбільш стійким і коливається незначно за видами економічної діяльності від 5-6 осіб у торгівлі до 9-11 осіб у сільському господарстві.

Аналізуючи середні розміри підприємств за видами економічної діяльності, можна відзначити, що найбільші великі та середні підприємства належать сфері транспорту та зв'язку, високі показники характерні й для промисловості. На кінець періоду починають збігатися розміри великих підприємств сільського господарства, торгівлі й будівництва. Але при цьому показники торговельної галузі відносно середніх показників за всіма видами економічної діяльності відрізняються значно менше на кінець аналізованого періоду, відповідно 1:3,5 у 2006 році та 1:2,0 у 2010. Середні підприємства в торгівлі є найменшими відносно інших галузей.

Проведений аналіз дає можливість зробити висновок, що в сучасних умовах процеси концентрації в галузях матеріального виробництва найінтенсивніше відбуваються саме в торговельній галузі.

До показників, що характеризують рівень галузевої концентрації, належать і показники, які визначають частку різних за

розміром підприємств у обсягах виробництва, залучення ресурсів. У таблиці 3 наведено інформацію в цілому за торговельною галуззю.

Таблиця 3 – Частка великих, середніх та малих підприємств у загальних показниках торговельної галузі (без ресторанного господарства),%

Показники	2006	2007	2008	2009	2010
1	2	3	4	5	6
У кількості підприємств:					
- великі	0,2	0,3	0,4	0,3	0,4
- середні	3,6	3,8	4,5	3,8	4,7
- малі	96,2	95,9	95,1	95,9	94,9
У кількості зайнятих:					
- великі	20,2	25,6	30,2	28,9	31,1
- середні	31,1	29,9	27,5	27,1	25,7
- малі	48,7	44,5	42,3	44,0	43,2
В обсягу реалізації:					
- великі	17,5	21,5	27,7	30,9	33,8
- середні	55,2	53,5	49,6	46,1	46,2
- малі	27,3	25,0	22,7	23,0	20,0
У загальному обсягу капітальних інвестицій:					
- великі	28,7	32,1	39,4	37,2	44,7
- середні	33,6	34,8	32,2	33,6	40,1
- малі	37,7	33,1	28,4	29,2	15,2

Отже, незначна частка великих підприємств у їх загальній кількості від 0,2% у 2006 до 0,4% у 2010 році забезпечує відповідно 17,5 й 33,8% обсягу реалізації торговельної галузі. При цьому вони використовують відповідно 20,2 та 31,1% усіх зайнятих працівників. Динамічні зміни відносних показників свідчать про зростання ефективності використання трудових ресурсів у цій групі підприємств. Інвестиційна привабливість великих підприємств та значний потенціал розвитку підкреслюються інтенсивно зростаючою величиною їх питомої ваги в загальному обсязі капітальних інвестицій галузі.

Середні підприємства, частка яких зростає, але не перевищує 4,7%, на кінець періоду склали 46,2% обсягу реалізації й залучили 25,7% працівників галузі. Їх досить висока ефективність обумовлює підвищення частки загальних інвестицій з 33,6% у 2006 до 40,1% у 2010 році.

Малі підприємства, незважаючи на велику частку в загальній кількості підприємств, складають лише 20,0% галузевого обсягу реалізації у 2010 році. Цей показник за п'ять років знизився на 7,3%, але вони продовжують бути важливою сферою забезпечення рівня зайнятості населення. Незважаючи на зменшення, частка працівників малих підприємств, на кінець періоду складала 43,2% та була найбільшою відносно інших груп підприємств. Зменшується та є найменшою участь малих підприємств у розподілі галузевих капітальних інвестицій, що зумовлено, по-перше, їх меншою ефективністю, тобто привабливістю, по-друге, меншою потребою у відповідних коштах для розвитку.

Торговельна галузь не є однорідною. До її складу входять оптова, роздрібна торгівля й різні види посередництва. Кожна з підгалузей виконує різні функції, які зумовлюють особливості процесу концентрації. Як свідчать показники табл. 4, найбільш значуще місце серед показників торговельної галузі посідає оптова торгівля разом із посередництвом, але вони поступово здають свої позиції на користь торгівлі автомобілями та роздрібною торгівлі.

Різниця в напрямках діяльності відбивається на співвідношенні наведених часток підгалузей. Так, оптова торгівля, основною функцією якої є обмін і перепродаж товарів, має значно більшу частку в обсягах реалізації продукції відносно частки в кількості найманих працівників. А роздрібна торгівля, основною функцією якої є доведення товарів до кінцевого споживача, надання йому відповідних послуг, має протилежне співвідношення цих показників. Вона потребує значно більшої кількості персоналу для реалізації товарів. Така ж залежність має місце й у торгівлі автомобілями.

Особливості підгалузей торгівлі, обумовлені технологічними процесами, і в першу чергу швидкістю обороту капіталу, можливостями просторового розміщення, залежністю від покупців, характеризуються показниками табл. 5. Співвідношення наведених часток за кожною з підгалузей на кінець 2010 року свідчать, що оптова торгівля використовує майже 82,0% усіх коштів, залучених у торгівлю, та більш ніж 78,0% власного капіталу. При цьому її частка в необоротних активах складає менше 70,0%. У той же час, до роздрібною торгівлі, де значно швидше оборотність, залучено 9,42%

всього капіталу галузі, у тому числі власного капіталу – 9,63%. Необхідність обслуговування покупців обумовлює формування більшої частки необоротних активів у активах роздрібно́ї торгівлі й торгівлі автомобілями.

Таблиця 4 – Питома вага підгалузей у загальних показниках торгівлі

Основні підгалузі торгівлі	2006	2007	2008	2009	2010
Питома вага в загальній кількості найманих працівників торговельної галузі в цілому, %					
Торгівля автомобілями та мотоциклами, їх технічне обслуговування та ремонт	9,12	10,14	11,11	10,83	10,50
Оптова торгівля і посередництво в оптовій торгівлі	56,21	55,67	54,20	53,22	51,74
Роздрібна торгівля, ремонт побутових виробів та предметів особистого вжитку	34,67	34,19	34,69	35,95	37,76
Питома вага в загальному обсязі реалізації продукції торговельної галузі в цілому, %					
Торгівля автомобілями та мотоциклами, їх технічне обслуговування та ремонт	10,8	9,9	12,1	8,3	8,9
Оптова торгівля і посередництво в оптовій торгівлі	81	81,3	78,5	79,5	77,9
Роздрібна торгівля, ремонт побутових виробів та предметів особистого вжитку	8,2	8,8	9,4	12,2	13,2

Таблиця 5 – Питома вага окремих статей балансу основних підгалузей торгівлі в загальних показниках галузі на кінець 2010 року, %

Підгалузь торгівлі	Стаття балансу		
	валюта балансу	необоротні активи	власний капітал
Торгівля автомобілями та мотоциклами, їх технічне обслуговування та ремонт	8,82	12,42	12,20
Оптова торгівля і посередництво в оптовій торгівлі	81,76	69,77	78,17
Роздрібна торгівля; ремонт побутових виробів та предметів особистого вжитку	9,42	17,81	9,63

Висновки. Таким чином, проведені дослідження дозволяють зробити висновок, що в торговельній галузі достатньо інтенсивно відбуваються процеси концентрації, які мають певні особливості в кожній із її підгалузей. Тому подальші наукові розробки будуть спрямовані на дослідження процесів концентрації в роздрібній торгівлі.

Список літератури

1. Андросова Т. В. Торговля в ринковій економіці / Т. В. Андросова. – Х. : ХДУХТ, 2001. – 120 с.
2. Сайт Держкомстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.
3. Діяльність суб'єктів господарювання : стат. зб. 2010 / [за ред. І. М. Жук]. – К. : Державна служба статистики України, 2011. – 454 с. Отримано 30.10.2012. ХДУХТ, Харків.
© Н.О. Власова, О.С. Ковінько, 2012.

УДК 330.142.26

О.М. Филипенко, канд. екон. наук

І.В. Мілаш, канд. екон. наук

**СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ
ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ**

Узагальнено накопичений досвід та запропоновано систематизацію джерел фінансування оборотних активів підприємств торгівлі.